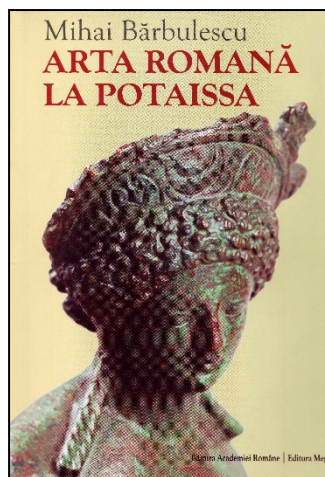

Mihai Bărbulescu, *Arta romană la Potaissa*, București, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Editura Mega, 2015, 306 p. (445 figuri).

Cartea propusă spre recenzare este rodul unui efort intelectual susținut al unuia dintre cei mai mari specialiști în arta și religia romană pe care i-a dat cercetarea științifică românească. Profesorul Mihai Bărbulescu, membru corespondent al Academiei Române, prin stilul său de a scrie, este un demn urmaș al profesorului Hadrian Daicoviciu. Atunci când elaborezi o lucrare de istorie sau arheologie în paginile căreia se regăsește un limbaj abstract, greoi, cu termeni de multe ori doar de specialiști înțeleși, este dificil ca un profan să fie atras de o asemenea scriere. Cu toate acestea, autorul se desprinde cu multă ușurință de canoanele rigide ale unei asemenea lucrări și reușește să atragă prin stilul său publicul larg, iubitor de istorie și arheologie.

Cartea este alcătuită dintr-un *Cuvânt înainte*, cinci capitole și o anexă cu fișele tehnice ale artefactelor analizate.

În *Cuvânt înainte*, autorul explică metodologia folosită în redactarea acestei lucrări, menționând că este o sinteză a ceea ce a însemnat creația artistică din centrul urban Potaissa și nu o expunere exhaustivă, care să cuprindă toate operele de artă romană descoperite în acest sit. La fel ca profesorul clujean Alexandru Diaconescu (vezi cazul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Apulum¹), deplânge atitudinea locuitorilor din Turda, care au contribuit la distrugerea castrului și a orașului antic, începând cu secolele XV-XVI, și inițierea unui „înfloritor” comerț cu antichități.

Primul capitol, *Orașul și oamenii*, este o reală mostră a originalității și farmecului acestui autor. Nu poți vorbi despre artă dacă nu cunoști comunitatea care a creat-o. Astfel, suntem introduși în atmosfera societății provinciale din Dacia, cu specială referire la cea care s-a dezvoltat la Potaissa. Ne vorbește despre existența unei localități rurale atestate de o bornă (*milliarium*) descoperită la Aiton (jud. Cluj), datată în anul 108. Odată cu reforma administrativă a lui Marcus Aurelius este adusă aici legiunea a V-a Macedonica în perioada 168-170, a cărei prezență a avut un rol hotărâtor în

---

¹ Diaconescu 2004, p. 7.

dezvoltarea economică și edilitară a acestui *vicus Patavissensium*, culminând cu obținerea statutului de *municipium*, apoi de *colonia* în timpul împăratului Septimius Severus¹. De asemenea, realizează un scurt excurs a ceea ce înseamnă viața urbană, cu instituțiile, elementele de urbanism și clasele sociale. Apoi, indică rolul hotărâtor al armatei în dezvoltarea orașului, care și-a pus amprenta pe construirea de drumuri, clădiri publice, dar și pe înflorirea comerțului, deoarece soldații, prin remunerația lor consistentă, fiind plătiți la timp, reușeau să investească mari sume de bani atât în timpul serviciului militar, cât și după lăsarea la vatră.

Autorul face o serie de paralele cu privire la mai multe aspecte ale societății romane de pe cuprinsul Imperiului, pentru a ne face să înțelegem mai bine realitățile economice, sociale, demografice și religioase. Aflăm, astfel, despre situația demografică a mai multor orașe începând cu Roma, și continuând cu Atena, Milet, Ephes, Pergam, Alexandria, Lugdunum, Carnuntum, Aquincum ș.a.m.d., întinderea sitului arheologic de la Potaisa, soldele militarilor, cosmopolitismul sugerat de diversitatea cultelor religioase aduse de coloniști și soldați și, cel mai important, despre valoarea pecuniară a unor opere de artă din epoca romană.

În al doilea capitol, *Domeniile artistice*, avem de-a face cu o expunere largă a tot ceea ce este legat de domeniile de exprimare artistică, începând cu sculptura în piatră (statui în *ronde-bosse* cu caracter votiv, funerar și decorativ; statui de mici dimensiuni, relieful votiv și cel funerar), în bronz (statui și statuete), artizanatul rafinat (opaițe, fibule, aplici, elemente de mobilier, sfeșnice, piese diverse, podoabe), gliptica, coroplastica, culorile Potaissei și decorul (de pe reliefurile funerare și altarele votive, arhitectural). Cu toate că autorul a analizat numeroase artefacte în această lucrare, am ales să amintesc câteva pe care le consider de mare importanță.

În ceea ce privește sculptura în piatră, din categoria statuilor de cult sunt de menționat capul lui Mithras, care aparținea unei statui de mari dimensiuni, cel al lui Serapis și reprezentarea unui Genius. Dintre statuile funerare se individualizează cea reprezentând o femeie ținând de mână un copil. Alte reprezentări artistice de calitate sunt capetele lui Liber și Libera, provenite de la un mic grup statuar din marmură. Din seria reliefurilor votive, amintesc imaginile lui Aesculapis și a Hygiei, alături de Telesphorus, ale Cavalerului Trac și ale lui Mithras ucigând taurul. Din categoria monumentelor funerare am ales să menționez o placă din marmură, de bună

---

¹ Ardevan 1998, p. 59; Petolescu 2000, p. 213-214. Recent, s-a avansat ipoteza că *vicus* a primit statutul de *municipium* în timpul lui Septimius Severus, iar așezarea de tip *canabae* a obținut direct statutul de *colonia* în timpul aceluiași împărat, cel mult înaintea anului 213 (Cîrjan 2010, p. 68).

calitate artistică, cu o lungime de aproape doi metri, cu imaginile lui Hercules și Mercurius la extremități, care încadrează o *tabula* fără inscripție.

Cu privire la statuaria din bronz, alături de fragmente provenite de la statui imperiale, au fost descoperite o serie de statuete votive de o excepțională valoare artistică, produse ale atelierelor italice sau din Orient. Este centrul urban cu cel mai mare număr de exemplare de acest tip: Marte, Venus, Iupiter, Dionysos și Serapis-Hades. Din categoria glipticii voi aminti geme cu imaginile lui Mercurius, Eros, Serapis, dar și a unui capricorn. Coroplastica este dominată de reprezentările zeiței dragostei, dar autorul vorbește și despre semnificația unor căni antropomorfe folosite la libațiile funerare. În subcapitolul numit sugestiv *Culorile Potaissei*, profesorul Bărbulescu, făcând o comparație cu monumentele pictate din Imperiu, propune o reconstituire a culorilor folosite în decorarea unui relief mithraic de la Potaissa. De asemenea, face o analiză a fragmentelor de frescă descoperite în termele castrului. Nu sunt uitate piesele de bronz lucrate în tehnica emailului. Interesante sunt și expunerile despre semnificația simbolurilor funerare, dar și despre elementele de decor arhitectural.

În al treilea capitol, *Artizani și ateliere*, autorul analizează aspecte care țin de producția monumentelor de piatră, a ceramicii (olărie și coroplastică), a decorațiilor din stuc, și a produselor din bronz folosite pentru vestimentație și mobilier. De asemenea, vorbește despre arta picturii prezentă pe fragmentele de tencuială recuperate din termele castrului și presupune existența unui atelier de lopicizi care se afla la poalele *Dealului Zânelor*, pe baza descoperirii în această zonă a unor monumente în curs de prelucrare. Materia primă folosită de meșterii pietrari este calcarul extras din carierele de la Cheile Turului și Săndulești, localități aflate în apropiere de Turda. Este de părere că la Potaissa au fost produse doar piese mărunte, de uz cotidian, și statuetele votive turnate plin, iar statuetele din bronz de calitate excepțională și fragmentele de statui imperiale recuperate din *principia* castrului legionar sunt produse de import, provenite din Italia sau Orient.

În al patrulea capitol, *Arta romană la Potaissa*, autorul formulează câteva concluzii cu privire la acest subiect, puse în concordanță cu realitățile din arta Daciei romane. La fel ca în alte centre urbane, cea mai mare parte a clientelei nu este pretențioasă și acceptă produse ale lopicizilor realizate în serie. În plus, nu avem de-a face cu vreo moștenire artistică din perioada preromană. Deși Potaissa este un important centru militar, nu s-a descoperit până acum o statuie sau monument cu portretul vreunui militar. În ceea ce privește calitatea artistică, autorul stabilește că operele de artă de factură deosebită sunt de import, iar celelalte, produse aici, chiar dacă unele au un anumit nivel artistic, în mare măsură sunt kitsch-uri.

Nu în ultimul rând, ia atitudine împotriva curentului dacoman care a infectat societatea românească încă de la începutul secolului XX și continuă

să facă „victime” în zilele noastre, luând o amploare fără precedent. Este salutară intervenția unei asemenea autorități științifice și ar fi de bun augur ca și alte voci să-i urmeze exemplul.

Capitolul cinci, *Soarta monumentelor de artă din Potaissa*, este unul foarte interesant prin problematica atinsă. Profesorul Bărbulescu încearcă să depisteze cauzele distrugerii monumentelor de la Potaissa, modul în care a fost refolosit materialul de construcție extras din castrul legiunii a V-a Macedonica și orașul roman, și înfloritorul comerț cu antichități. Este de părere că fortificația romană a fost supusă unui proces natural și accentuat de ruinare pe parcursul secolelor VII-XIII, iar după acest interval de timp, din secolul al XV-lea până în secolul al XIX-lea, a suferit o amplă demolare realizată de localnici în scopul reutilizării pietrei și cărămidilor ca materiale de construcție, dar și pentru recuperarea artefactelor în vederea valorificării pe piața de antichități.

În paginile acestui capitol autorul reliefează rolul pozitiv (Kemény József, Téglás István), dar și negativ (Botár Imre) al unor colecționari de piese de patrimoniu roman din secolul al XIX-lea.

Salvarea a numeroase mărturii ale patrimoniului mobil a început în anul 1945, prin organizarea unui muzeu la inițiativa Comisiunii Monumentelor Istorice care i-a desemnat pe I. I. Rusu și I. Țigăra să se ocupe de această instituție de cultură. Totuși, problema securității monumentelor nu s-a încheiat aici, autorul amintind de furtul a patru monumente sculpturale din colecțiile instituției muzeale, după anul 2000¹.

La finalul lucrării a fost întocmită o *Anexă* care cuprinde fișele tehnice ale celor 159 piese analizate, care conțin date despre locul de descoperire și cel de păstrare, dimensiuni, o scurtă descriere și bibliografia aferentă fiecărui artefact discutat în carte. *Anexa* este urmată de *Proveniența ilustrațiilor* și *Abrevieri*.

În concluzie, lucrarea este un adevărat model de abordare a studierii artei provinciale și se constituie drept reper pentru editarea unor monografii similare pentru celelalte centre urbane ale provinciei Dacia.

Radu OTA*

Abrevieri bibliografice

Ardevan 1998	- Radu Ardevan, <i>Viața municipală în Dacia Romană</i> , Timișoara, 1998.
Cîrjan 2010	- Romeo Cîrjan, <i>Statute cetățene privilegiate în provinciile dunărene ale Imperiului Roman</i> , Cluj-Napoca, 2010.

---

¹ S-a furat și din alte muzee: Sarmizegetusa și Timișoara (cf. Diaconescu 2004, p. 7).

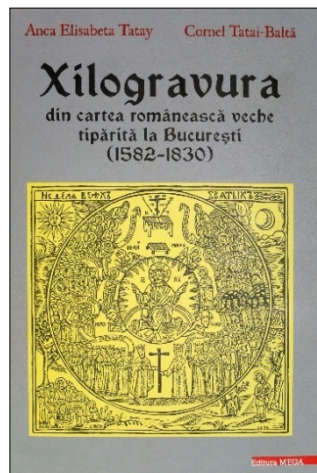
* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia; e-mail: eractum@yahoo.com.

- Diaconescu 2004 - Alexandru Diaconescu, *Statuaria majoră în Dacia romană*, vol. 1, Cluj-Napoca, 2004 (ediție electronică).
- Petolescu 2000 - Constantin C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârșitul Antichității*, București, 2000.

Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, 515 p. + 3 p. nenumotate.

Datorată unor autori, cu deja foarte bine consolidate și recunoscute cărți de vizită atât în țară, cât și în afara ei, fiică și tată, Anca Elisabeta Tatay și Cornel Tatai-Baltă¹, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830)* este o lucrare cu valențe științifice, dar și de instruire generală și de delectare (îndeosebi estetică, prin raportare la cultura, literatura și grafica de carte românească veche), apărută anul acesta la Editura Mega, din Cluj-Napoca.

Lucrare elegantă, tipărită în condiții grafice impecabile, extrem de maniabilă (la formatul obișnuit al unei cărți de lectură, ușor de ținut în mână și de foiletat, catifelată, chiar, la atingere), cu coperti cartonate (și cromatică sobră), cartea se impune în mod evident atenției publice într-o manieră aparte, care se poate aprecia din start etalând (și aici termenul e folosit în contrast cu sine), o *remarcabilă modestie* (atitudinală, comportamentală a autorilor, desigur, care reiese din ținuta grafică deosebit de bine temperată a volumului, voit rezervată, neostentativă), deși *travaliul științific*, mai ales *sistemicitatea și extensiunea cuprinsului său nu atât volumică, cât în sine, în conținutul propriu-zis, orientat înspre exhaustivitate*, pe care se

¹ Pe ultimele 3 pagini nenumotate ale volumului s-au tipărit CV-urile autorilor, cu fotografiile lor. Spicuiind din cuprinsul acestor texte de prezentare, reamintim faptul că Anca Elisabeta Tatay (n. 1982) are 4 volume proprii publicate, ultimul, dinaintea celui recenzat acum (acesta realizat în colaborare), intitulat *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 500 pagini, aducându-i, în 2013, Premiul „George Barițiu” al Academiei Române, precum și peste 60 de studii științifice, publicate în țară și în afara ei, iar Cornel Tatai-Baltă (n. 1944), are peste 14 volume de autor tipărite și mai mult de 120 studii de specialitate, apărute în țară și în străinătate, ceea ce reflectă o prodigioasă activitate de cercetare perpetuată, cu remarcabile rezultate și deschideri înspre viitor (de vreme ce Anca Elisabeta Tatay are astfel de reușite profesionale la o vârstă considerată deosebit de tânără în domeniul de cercetare abordat, în care prea puțini autori s-au putut afirma cu atâta forță până la 30 de ani) în cadrul familiei menționate și nu numai, ci, în general, al istoriografiei românești.

LISTA ABREVIERILOR

ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
ADB	- Allgemeine Deutsche Biographie. Verlag Duncker & Humblot. Leipzig.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHA	- Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
AI	- Artificial Intelligence. Elsevier. Amsterdam.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Universitatea „Regele Ferdinand I”. Cluj-Sibiu, Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJJ	- Arktika: jekologija i jekonomika. Institut jadernoj bezopasnosti Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
AJN	- American Journal of Numismatics. American Numismatics Society. New York.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMZ	- Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
AnUB-I	- Analele Universității din București - Istorie. Universitatea din București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
ARCS	- American Review of Canadian Studies. Association for Canadian Studies in the United States. New York.
Argesis	- Argesis. Studii și Comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița, Cluj-Napoca.

Lista abrevierilor

- ArhMold** - Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
- ASS** - Asian Social Science. Canadian Centre of Science and Education. Toronto.
- Astra Salvensis** - Astra Salvensis. Cercul Salva al ASTRA. Salva.
- ASUAIC-I** - Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Istorie. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- ATS** - Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BAMNH** - Bulletin of the Alabama Museum of Natural History. The University of Alabama. Tuscaloosa.
- BCȘS** - Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BG** - Byllye Gody. Sochi State University. Sochi.
- BMS** - Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
- BpRég** - Budapest Régiségei. Budapest.
- BSNR** - Buletinul Societății Numismatice Române. București.
- Caietele CIVA** - Caietele CIVA. Asociația „Cercul de Istorie Veche și Arheologie” Alba Iulia.
- CArh** - Cercetări arheologice. București.
- Carpica** - Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău.
- CH** - Church History. Cambridge University Press. Cambridge.
- CN** - Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
- ComȘtMediaș** - Comunicări Științifice. Mediaș.
- Corviniana** - Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
- CPF** - Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
- Cumania** - A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve. Kecskemét.
- Dacia** - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
- Danubius** - Danubius. Muzeul de Istorie Galați.
- e-COM** - e-Conservation online magazine. Vila do Conde. Portugalia.
- EphNap** - Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.

Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geopolitics	- Geopolitics. Taylor & Francis. London.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
GNS	- Gumanitarnye nauki v Sibiri. Sibirskoe otdelenie Rossijskoj akademii nauk. Novosibirsk.
Graiul Maramureșului	- Graiul Maramureșului. Baia Mare.
HCS	- Historia y comunicación social. Departamento de Historia de la Comunicación Social de la Facultad de Ciencias de la Información. Universidad Complutense Madrid.
HHCT	- History and Historians in the Context of the Time. Academic Publishing House <i>Researcher</i> . Sochi.
HIR	- Harvard International Review. Harvard International Relations Council at Harvard University. Cambridge (Massachusetts).
IJI	- Istoriko-jekonomicheskie issledovanija. Bajkal'skij gosudarstvennyj universitet Ekonomiki I prava. Irkutsk.
IJMS	- Indian Journal of Marine Sciences. National Institute of Science Communication and Information Resources. New Delhi.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
IV	- Istoricheskiy vestnik. Izdatelskiy dom B. B. Glinskogo. Sankt Peterburg.
IVUZ	- Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Severo-Kavkazskij region. Serija: Obshhestvennye nauki. Rostov-na-Donu.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia.
JBSM	- Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums. Kronstadt (Brașov).
JeKO	- Izdatelskiy Dom ECO. Novosibirsk.
JGlassStud	- Journal of Glass Studies. The Corning Museum of Glass. New York.
JGRO	- Journal of Geophysical Research: Oceans. AGU Publications. Washington.
JHA	- Journal for the History of Astronomy. SAGE Publications (UK). London.
JHG	- Journal of Historical Geography. Elsevier. Amsterdam.
JPIPSS	- The Journal of Power Institutions of Post-Soviet Societies. Paris.

Lista abrevierilor

JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
KHKM	- Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MedievArchaeol	- Medieval Archaeology. Society for Medieval Archaeology. London.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MMJ	- Metropolitan Museum Journal. The Metropolitan Museum of Art. New York.
MPEA	- Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. Budapest.
MTT	- Magyar Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
NET	- Nurse Education Today. Elsevier. Amsterdam.
NGB	- New German Biography. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München.
Niva	- Niva. Petrograd.
NK	- Numizmatikai Közlöny. Magyar numizmatikai társulat. Budapest.
ODIL	- Ocean Development and International Law. Taylor & Francis. London.
OK	- Orvostörténeti közlemények / Communicationes de historia artis medicinae. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și Comunicări. Arheologie-Istorie. Muzeul Olteniei. Craiova.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université de Toulouse le Mirail. Toulouse.
PG	- Political Geography. Elsevier. Amsterdam.
Polar Geography	- Polar Geography. Taylor & Francis. London.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
Porțile Cetății	- Porțile Cetății. Sebeș.
PR	- Polar Record. Cambridge University Press. Cambridge.
PUM	- Programm des evangelischen Unter-Gymnasium A. B. in Mühlbach. Sebeș.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
Revista istorică	- Revista istorică: dări de seamă, documente și notițe. București (1925-1941).
RGI	- Revista generală a învățământului. București.

RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJTP	- Regional'naja jekonomika: Teorija i praktika. Finansy i Kredit. Moskva.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RSM	- Rossija i sovremennyj mir. Institut nauchnoj informacii po obshhestvennym naukam Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia Română. București.
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istorie veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCJ	- Southern Communication Journal. Southern States Communication Association. Philadelphia.
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SG	- Soziale Geschichte. Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts. Bremen.
SGP	- Sovetskoe gosudarstvo i pravo. Nauka. Moskva.
Signs	- Signs. Journal of Women in Culture and Society. University of Chicago Press. Chicago.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SMK	- Somogyi Múzeumok Közleményei. A Somogyi Megyei Múzeumok.
Societatea de mâine	- Societatea de mâine. Cluj (1924-1945).
SPS	- Sovremennye proizvoditel'nye sily. Sovet po izucheniju proizvoditel'nyh sil, Ministerstvo jekonomicheskogo razvitiya Rossijskoj Federacii i Rossijskoj akademii nauk. Moskva.

Lista abrevierilor

- SRFJP** - Sever i rynek: formirovanie jekonomicheskogo porjadka. Institut ekonomicheskikh problem im. G. P. Luzina. Apatity.
- SS** - Sovetskij Sever. Oblastnoy Komitet Narymskogo okruga KPSS. Kolpashevo.
- StComSibiu** - Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
- StComSM** - Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
- StRI** - Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
- SUCH** - Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
- SVS** - Supplément de la vie spirituelle. Le Edition de Cerf. Paris.
- SympThrac** - Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
- Terra Sebus** - Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- Thraco-Dacica** - Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
- Történelmi Szemle** - Történelmi Szemle. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének. Budapest.
- TP** - Telecommunications Policy. Elsevier. Amsterdam.
- Transilvania** - Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.
- Tyragetia** - Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
- Ungarische Jahrbücher** - Ungarische Jahrbücher. Berlin.
- VCGU** - Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Cheljabinskij gosudarstvennyj universitet. Chelyabinsk.
- VIZ** - Voенno-istoricheskii zhurnal. Moskva.
- VKGU** - Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Kazanskij (Privolzhskij) federal'nyj universitet. Kazan.
- VMZ** - Voенno-meditsinskii zhurnal. Moskva.
- VRJU** - Vestnik Rossijskogo jekonomicheskogo universiteta im. G. V. Plehanova. Rossijskij. Gosudarstvennyj universitet imeni G. V. Plehanova. Moskva.
- VSA** - Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federal'nogo universiteta, serija: Gumanitarnye i Social'nye Nauki. Severnyj (Arkticheskij) federal'nyj universitet imeni M. V. Lomonosova. Arkhangelsk.
- VTP** - Voprosy teorii i praktiki. Izdatelskiy Dom Gramota. Tambov.

- WI** - Die Welt des Islams. Internationale Zeitschrift für die Forschung des modernen Islams. Brill.
- WJC** - Western Journal of Communication. Western States Communication Association. Philadelphia.
- ZEKM** - Zhurnal eksperimental'noi i klinicheskoi meditsiny. Novosibirskii gosudarstvennyi meditsinskii universitet. Novosibirsk.
- ZfSL** - Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.